

DOI: <https://doi.org/10.31318/2786-8877.7.2024.331817>

Кузик В. В.

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського Національної академії наук України. Доктор філософії мистецтва, кандидат мистецтвознавства, старший науковий співробітник відділу музикознавства та етномузикології (Київ, Україна).

Kuzyk, Valentyna. Maksym Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine. Candidate of Art Studies (PhD), Senior Researcher at the Department of Musicology and Musical Ethnology (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0110-6937>

© Кузик В. В., 2024.

valentynakuzyk@gmail.com

ЕТАПИ ДОЛІ — ЕТАПИ САМОПІЗНАННЯ: ЮРІЙ ФІАЛА ЗНАНИЙ У СВІТІ, ТА НЕЗНАНИЙ В УКРАЇНІ

STAGES OF DESTINY — STAGES OF SELF-DISCOVERY: YURIY FIALA IS KNOWN WORLDWIDE BUT UNKNOWN IN UKRAINE

Робота над енциклопедичними виданнями потребує зростання пошукових імпульсів і залучення значно ширшого кола явищ та персоналій, ніж передбачено у звичній фахово освітній праці. Особливо це помітно, коли вивчаємо тематику, що довгі десятиліття тоталітарного устрою була для нас «табу» за залізною куртиною. Окремо пильному цензорському оку підлягали діячі української діаспори, які насамперед через політичні і воєнні обставини змушені були полишити рідний край.

До таких належить і видатний композитор **Юрій Йосипович Фіала** (George Fiala) — композитор, піаніст,

органіст, диригент, музичний педагог, член Канадської ліги композиторів (з 1955). Комітет українців Канади у Вінніпезі (штат Манітоба) відзначив його здобутки престижною Шевченківською медаллю (1974). Ю. Фіала нагороджений також пам'ятною медаллю Американського Біографічного Інституту в м. Ралі (штат Північна Кароліна, 1987). Доля дарувала йому довге життя — 95 років (31 березня 1922 — 6 січня 2017) і щастя на схилі літ побувати в рідному Києві — місті дитинства і юності. У серпні 1987 під склепінням київських храмів прозвучала його «Літургія до 1000-ліття християнства в Україні» (того ж року цей твір виконано і в Едмонтоні, Канада); Композитор як запрошений гість приїжджав на перший «Київ-Музик-Фест» (1990). У Великому залі Київської консерваторії відбувся авторський концерт митця з нагоди його 70-річчя (1992), на якому було оголошено про прийняття Юрія Фіали до Національної спілки композиторів України як її зарубіжного члена. Зрештою, українській музичній громадськості годилося б минулого року відзначити 100-річчя композитора, як завжди це робимо. Однак ми всі свідомі того, що навесні 2022 українцям було не до творчих проєктів — 24 лютого 2022 року в нас почався відлік трагічного воєнного часу.

Лише тепер у рамках нинішньої Міжнародної конференції з'явилася можливість згадати про видатного українсько-канадського композитора, його нелегкий життєвий шлях, понівечений війною, митарства й пошуки свого творчого призначення, визнання й тріумфи, скруту й поневір'яння, думки про втрачену рідну країну... Підсумовуючи, все це він назвав нелегкими етапами життя, що відбулися на пожовклих сторінках авторського машинопису¹ (їх пан Юрій написав спеціально для конкурсу з мемуаристики, організованому в Канаді українською діаспорою, щоб підтримати новоприбулих повоєнних емігрантів: перші три переможці отримали

¹ Fiala G. Confession [Сповідь]. In Ukrainian 1922–1953. Ukraine — Belgium — Canada / University of Calgary, Canada. Montreal, 2002.

навіть невеликі грошові премії для облаштування в нових умовах)¹. Прочитую кілька фрагментів, пов'язаних з Україною та Києвом. Починаються «Спогади» авторським прологом:

Мене запитують, чому саме Сповідь? Для чого, в чім сповідатися? І перед ким? Не відповім ані словом. Бо брак мені їх, прудких, кучерявих. Їх складають ієро-гліфи чуттів. А чи ж відчують двоє однаково?

Колись зустрів такого, що шукав мудрості у злі. На собі самому хтів він випробувати всі форми пороків, створені людством. Не слід йому дивуватися. Він напевно не мав потреби у розкритті перед чужими очами нутра свого, свого ества. Цю потребу мають інші. Для чого? Хіба стає легше опісля?.. Поспішаю і я [Fiala, 2002, арк. 1].

Зростав він в інтелігентній київській родині: батько Йосип Фіала (Фіало) був капітаном авіації, що в ті часи становило загрозу для життя, тож перекваліфікувався на інженера-кресляра. Мати — Анна / Ганна (в дівочтві Уляницька) була мовознавиця (особисто співпрацювала з Агатангелом Кримським), згодом професорка англійської мови в Інституті Всеукраїнської академії наук. Батьки любили мистецтво, музику, обоє добре грали на фортепіано (в юнацькі роки батько закінчив Київську консерваторію як піаніст). Занотовуючи подію свого народження, композитор писав:

*Світ Божий всміхнувся мені в останні хвилини
тридцять першого березня року тисяча дев'ятсот
двадцять другого. Уточнюючи, то вже не був день.*

¹ Ю. Фіала залишив «Щоденники» (1943–2009) — понад 1700 аркушів. Контроль над використанням матеріалів митця заповідано небожу Івану Яворському — знаному журналісту й політологу. Архів композитора зберігається в Калгарському університеті (University of Calgary), Канади. *George Fiala fonds*. ACU SPC F0107. URL: https://searcharchives.ucalgary.ca/uploads/r/university-of-calgary-special-collections/0/8/0/0809f22f9bf556ab10bf432d823e5989fad6692141091f3c81920c4fad909c04/F0106_george-fiala-fonds.pdf (дата звернення: 12.09.2023).

Надворі темно й зимно, весна запізнювалася та ніяк не бажала вступити у свої права. В коминах гудів вітер, а дідуган-домовик крехтів на сходах пересохлих деревом старої будівлі.

Тло — наскрізь романтичне. Проте, як може впевнитися кожний, фатальною була сама дата: ніч із тридцять першого березня на ... перше квітня (!?!). Направду, в самому факті появи моєї на землі під це сміховинне число крилося, мабуть, нещастя. Як часто потім, ідучи тернями життєвого шляху, я згадував про це, особливо в години зривів і невдач [Fiala, 2002, арк. 2].

Значний вплив на формування музичного таланту хлопця мала тітка (сестра матері) — Оксана Уляницька — провідна солістка (колоратурне сопрано) Київського оперного театру. Тож з 1934 року він почав навчатися в Київській музичній школі для обдарованих дітей у класі професора Костянтина Михайлова, а вже 1935 року відбувся його композиторський дебют — написав «Мазурку» (дивовижно, її надрукували в газеті «Правда!»). Рядки, писані про дитинство, пов'язані з незабутніми й чарівними спогадами про Київ:

Місцем народження був Київ: я любив його вже з раннього дитинства. <...> Ще малим хлопцем, глибоко затаївши подих, я довгими годинами простоював у тихих, холодних закутках величної Софії, вбираючи в себе на все життя суміш вологої імлі й урочистої простоти її склепінь, блукав у високій, запашний траві навкруги неї; я майже напам'ять знав лабіринти Лаври; я сотні разів подивляв гордої краси Андрія. А хіба можна обчислити, як часто я знаходив собі місце поруч Святого Володимира, обдивляючи з Дніпрових схил краєвиди Подолу, Труханова острова? [Fiala, 2002, арк. 3].

У 1939–1941 роки Ю. Фіала навчався в Київській консерваторії — клас композиції Л. Ревуцького (оркестровки —

Б. Лятошинського, історії музики А. Ольховського). Події Другої світової війни зламали плин його біографії: у 1942–1945 роках навчався в Берлінській музичній академії (Königlichen Akademischen Hochschule für Musik) у класі композиції Ганса-Марії Домбровського (Hans-Maria Dombrowski), учня Ганса Пфіцнера (Hans Pfitzner), додатково брав уроки симфонічного диригування у видатного В. Фуртвенглера.

У 1945 році молодий музикант переїхав до Брюсселя (Бельгія), де вивчав композицію і диригування у Йозефа Йонгена (Joseph Jongen), композитора і диригента, тодішнього директора Королівської музичної консерваторії (Koninklijk Conservatorium Brussel). Отримав Спеціальну стипендію від Ватикану (1946), що дало йому змогу три роки присвятити тільки композиції (написав понад 40 творів), а також брав участь як композитор, піаніст та диригент у П'ятому концерті сучасної музики, організованому «Seminaire des Arts» у рамках Весняного Фестивалю Музики в Брюсселі (1948), яким керував композитор Андре Сурі (André Souris). На цьому концерті була виконана «Проста музика» для двох фортепіано Ю. Фіали. Тоді ж він познайомився з представниками нової паризької школи П'єром Булезом (Pierre Boulez) і Рене Лейбовіцем (René Leibowitz). Ті майже п'ять років бельгійського періоду були надзвичайно плідними для молодого композитора, коли він не тільки увійшов у струмінь нового напрямку сучасної музики, а й зазнав першого на своєму життєвому шляху тріумфу, як потім зазначав у мемуарах. Проте роки навчання в Київській консерваторії полишили яскраві сподини, що випромінюють світло очевидця на ті вже давні події.

На чолі Київської консерваторії стояв Абрам Луфер. То був типовий партієць, людина зусебіч «надійна», хоча й непоганий музикант.

<...> Якість викладання завжди була на належній висоті. Уже пізніше я мав нагоду порівняти обсяги київських навчальних програм із курсами європейських консерваторій, як, наприклад, «Akademische Hochschule

für Musik» у Берліні, «Conservatoire Royal de Musique» у Брюсселі. І мушу констатувати, що програми Київської державної консерваторії набагато перевищували всі інші серйозністю й різнобічністю своїх вимог [Fiala, 2002, арк. 33].

Особливо для мене цінні рядки, безпосередньо присвячені вчителю з композиції, що дають змогу визначити істинні пріоритети в системі композиторських авторитетів 1930-х років:

Моїм професором композиції став Левко Миколайович Ревуцький. Це був музикант з іменем, майстер, який мав низку друкованих творів, людина виняткового авторитету й мистецької ваги. Він був у розквіті творчих сил, його поважали й надзвичайно шанували колеги-професори, любили студенти, він був дуже популярний серед широкої маси і ... протягом останніх одинадцяти років перед початком Другої світової війни не написав майже жодної ноти, якщо не рахувати «Пісні про Сталіна». Її було зроблено з примусу. Сам автор, складалося враження, щиро встидався свого витвору. <...> Відома «національна політика» більшовицької партії полягала на практиці в тотальному винищуванні всього своєрідного й цікавого, що крилося в культурі того чи іншого народу, який адміністративно входив до складу «дружньої сім'ї» советських республік. <...> Мета була проста: викоринити до кінця все, що спроможне було нагадати тому чи іншому народові його віковічні традиції, історію, його стремління до політичної і культурної незалежності. <...> «Сталінське піклування про людину» [в Україні] виявилося в експериментальній медицині — академік Богомолець; в літературі — Корнійчук (драматургія) і Павло Тичина (поезія); в музиці ця роля припала на Левка Миколайовича Ревуцького.

Уся різниця полягала лише в тому, що зазначені «діячі» на всі лади вихваляли советську владу, <...> З уст же Левка Миколайовича ніколи не можна було почути усіх тих підлабузницьких сюсюкань і вірнопідданських запевнень на адресу «владу маючих». Він занадто добре розумів зміст усього, що відбувалося, занадто добре бачив те, що діялося навкруги. І лишаючись чесною людиною, він не міг кривити душею. Він ... мовчав, час від часу посміхаючись у свої довгі, сиві вуса.

А ми, його учні, чудово розуміли його положення; його мовчазність і задумливість нас не дивували. Що міг він вдіяти, про що говорити, він, який все життя своє присвятив праці над українською піснею, розвиткові української музичної культури, української не лише «по формі», але й змістом, своїми неззаперечними якісними прикметами? Адже це він, Левко Миколайович Ревуцький, являється творцем першої справжньої української симфонії; це він зумів на ділі довести, що українська пісенність заслуговує на найширшу увагу митців і що український фолкlor надається не тільки на примітив пісенної обробки. <...> Левко Миколайович на практиці довів, що настав найвищий час визволитися нарешті від впливів музичного дилетантизму й аматорства, які затримують розвиток української музичної культури, тягнуть її назад, не даючи можливості показати цивілізованому світові всі її позитивні якості й художні цінності [Fiala, 2002, арк. 29].

Мандри Європою — Німеччина, Бельгія — закінчилися 1949 року, коли пан Юрій, перетнувши Атлантичний океан, дістався Канади. Спочатку замешкав у Монреалі (1955 отримав громадянство Канади). Початок життя за океаном виявився скрутним, був радий будь-якій пропозиції, активно працював як композитор, піаніст, органіст, музичний педагог. Писав переважно невеликі фортепіанні п'єси для дітей, що

мали широкий попит. Його перший концерт у Канаді як піаніста відбувся в Торонто (18 березня 1949). Рік спробував знайти себе в Австралії, у Сіднеї (1959–1960) і знову повернувся до Канади. У 1967–1987 роках працював диктором-продюсером відділення CBC–Radio Canada International (Радіо Канада Інтернешнл) у Монреалі. Його твори «Капричіо», «Концерт на музика» для фортепіано з оркестром виконувались на Першому (1965) і Другому (1968) міжнародних конкурсах піаністів у Монреалі. З нагоди 60-річчя митця (17 листопада 1982) у концертному залі університету Мак Гілл — Поллак-голі (Pollack Hall of McGill University in Montreal) було проведено авторський концерт; у Нью-Йорку в «Carnegie Hall» 1 квітня 1984 відбулася прем'єра «Святкової увертюри», створеної на замовлення Української національної асоціації у США, а 21 листопада 1982 прозвучала його «Українська симфонія» в «Roy Thomson Hall» у Торонто у виконанні Американського симфонічного оркестру під керівництвом Володимира Колесника. І, зрозуміло, Літургія на 1000-ліття хрещення Руси (1987), яка дала йому щастя відвідати рідне місто на схилах могутнього Дніпра.

У списку творів Юрія Фіали — понад 200 позицій тільки крупної форми. Опрацьовую його для окремої статті про композитора в останній том «Української музичної енциклопедії». Нині думаю про можливість опублікувати «Confession / Сповідь», відповідно перенабравши текст із машинопису, подати потрібні коментарі тощо. На таку роботу отримала згоду й бажання допомогти від політолога Івана Яворського — небожа композитора (сина молодшої сестри Юрія Фіали). Сподіваюся, процитовані фрагменти композиторських мемуарів свідчать про те, наскільки це цікавий матеріал, особливо коли наша культурознавча наука повернулася до пильного вивчення персоніфікованої історії України.